

Lietuvybės saugotojai

Tverečiuje, Didžiasalyje, Mielagėnuose, Palūšėje

IGNALINOS KRAŠTO MUZIEJUS

Istorinės aplinkybės lėmė, kad lietuvių tauta turėjo nuolat kovoti už savo identiteto išsaugojimą. Šiame stende pasakojama apie Ignalinos apylinkių žmones, aktyviai puoselėjusius savo kraštiečių lietuviškąsias šaknis.

Leonas Bielinis (bėdi dešinėje). Fotografijos neilgumas. ROM F 924/1205.

Leonas Bielinis rėmė dainavimą ir kultūrą ir joje skatavo kultūrinę sąveiką. Lietuviškas knygas jis skatavo ir bažnyčios choristams per repetijas.

XIX a. pab. – XX a. pr. dėl besikeičiančių politinių sąlygų rytinei Lietuvos daliai ypač aktualu buvo pasipriešinti tuomet vykusiam krašto lenkinimui, vokietinimui, rusinimui. Pagrindinį vaidmenį saugant gimtąją kalbą, ginant tautos laisvę suvaidino krašto šviesuoliai – knygnešiai, kunigai, mokytojai, daraktorai, visuomenės veikėjai ir lietuvių švietimo draugija „Rytas“.

Vienas iškiliausių lietuvių saugotojų Rytų Lietuvoje buvo kunigas, knygnešys, draudžiamos lietuviškos spaudos platinimo organizavimo **Tverečiaus krašte** pradininkas **Jonas Burba** (1853–1915). Po spaudos atgavimo (1904 m.) jis dirbo Tverečiaus, Daugėliško, Švenčionių parapijose. Nors jose dauguma gyventojų buvo lietuviai, dėl ponų ir kunigų įtakos jie buvo pradėję lenkėti. Tuo metu šiame krašte nebuvo lietuviškų mokyklų, čia gyvenusių žmonių beveik nepasiekdavo lietuviška spauda. Atvykęs į parapiją kun. J. Burba viešai paskelbdavo, kad yra lietuvis, ir bažnytinės apeigas atlikdavo lietuvių kalba. Jis suvienydavo aktyvius parapijiečius, kartu su jais organizuodavo draudžiamos spaudos gabenimą iš Mazosios Lietuvos ir jos platinimą. Kun. J. Burba parūpindavo lietuviškų maldaknygių, pasaulietinio turinio spaudo, kuriuos žmonėms dažnai išdalydavo nemokamai. Jis mokė vaikus lietuviškai melstis, ragino jaunimą siekti mokslo, rūpinosi, kad daugėtų daraktorių, kurie dažnai mokydavo vien už pragyvenimą. Knygnešystės organizavimo patirtį kun. J. Burba 1898 m. perdavė čia vikaravusiam kun. Juozui Šimkūnui. Kun. J. Burba bendradarbiavo spaudoje. Jis buvo laikomas geriausiu Vilniaus vyskupijos pamokslininku. Jo rašyti pamokymai buvo rasti Švenčionių klebonijoje ir perduoti Lietuvos mokslų akademijos bibliotekai.

Lenkijai okupavus Vilniaus kraštą, svarbiausias lietuvių uždavinys buvo taikiu būdu per kultūrę, šviečiamąją veiklą žadinti ir stiprinti šio krašto gyventojų tautiškumą ir taip siekti nepriklausomo gyvenimo. Kovojant su įvairiais būdais brukamu lenkiškumu, viena iš efektyviausių priemonių tapo tautinių mokyklų kūrimas. Šio uždavinio ėmėsi 1913–1938 m. Rytų ir Pietryčių Lietuvoje veikusi lietuvių švietimo draugija „Rytas“. Tarp draugijos steigėjų buvo Jonas Basanavičius, Antanas Smetona, kun. Vladas Mironas. 1916 m. kraštą okupavę vokiečiai draugijos veiklą buvo uždraudę.

Draugija „Rytas“ lietuviškų mokyklų tinklų Rytų Lietuvoje kūrė 1920–1922 metais. Aktyviausia veikla čia vyko 1923–1927 metais.

Tuometinė lenkų administracija siekė, kad krašte lietuviškų mokyklų neliktų, todėl jose dirbę mokytojai buvo persekiojami, kintojami iš vienos vietos į kitą, nepripažįstama jų kvalifikacija. Lietuviai, norėdami tas mokyklas išlaikyti, taikė įvairius darbo metodus. Dalis mokyklų tapdavo slaptomis arba pakeisdavo savo viešą išskabą, mokytojas oficialiai tapdavo skaityklos vedėju, o neoficialiai – slaptu vaikų mokytoju ir vaikus, einančius į valdžios įsteigtas lenkiškas mokyklas, mokydavo lietuviškai. Dažnai atstikdavo ir taip, kad uždarytosios legalios mokyklos mokytojas tapdavo vadinamųjų tėvų mokytoju ir mokydavo vaikus, eidamas iš pirkios į pirkį.

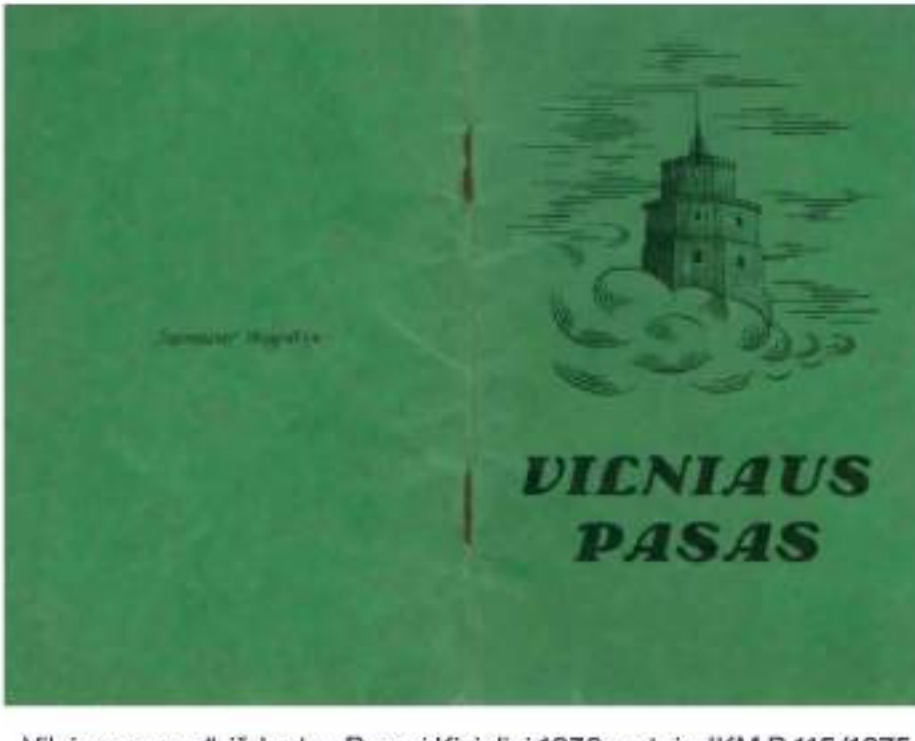
1935–1936 m. šiame krašte Lenkijos valdžia ėmėsi esminių lietuvių švietimo priemonių ir 1938 m. lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ veikla buvo nutraukta.

Nepriklausomos Lietuvos kariuomenės savanoris Vincas Kisielius. Fotografijos neilgumas. ROM 929/1290.

Pranas Kisielius (gimimo slėpė kėltas) kartu su grupe kitų nepriklausomos Lietuvos kariuomenės karių. Kaunas, 1938 m. Fotografijos neilgumas. ROM 931/1292.

„Vieniaus pasas“, išleistas Pranu Kisieliu 1938 metais. ROM R 115/1275.

Palūšėje gyvenęs vargoninkas „Ryto“ skaityklos vedėjas Antanas Burėnas. Fotografijos neilgumas. ROM F 941/1296.

Leonas Bielinis (1882–1941) – knygnešys, vargonininkas, visuomenės veikėjas. Lenkų okupacijos laikotarpiu rūpinosi lietuviškos spaudos platinimu, padėjo organizuoti lietuviškas mokyklas, rengdavo savo vadovaujamų chorų ir orkestro koncertus. Jis režiisudavo spektaklius, rinko tautosaką. Buvo skundžiamas žandarams, bet, neradus įkalčių, priešties į jį sumiti valdžia neturėdavo. Mirė L. Bielinis 1941 metais. Palaidotas Pošūnuose.

Kiti aktyvūs šio krašto knygnešiai buvo Gutaininkų kaime gyvenęs **Augustinas Janutėnas** (1869–?), **Aleksandras Telyčėnas-Lazinka** (1869–1948) iš Pošūnų kaimo ir Tverečiuje gyvenęs **Adomas Čekutis**.

Svarbus Tverečiaus krašto kultūros židinys – krašto tyrinėjimais bei istorinės atminties saugojimu besirūpinanti **Didžiasalio „Ryto“ gimnazija**. Jos jau trečią dešimtį skaičiuojančiame muziejuje iki šiol saugoma nemažai vertingos medžiagos apie Tverečiaus krašto lietuvių puoselėtojus, laisvės kovų dalyvius ir jų likimus, tarp jų ir apie **Vytautą Galatitį**, **Juozą Kėkštą**, partizanų vadą **Vincą Žaladuoį-Roką** bei daugelį kitų.

Vienas iškiliausių Didžiasalio žmonių – **Juozas Kėkštas** (1927–2012). Jis buvo aktyvus lietuvių tautinio sąjūdžio dalyvis, vienas iš Didžiasalio „Ryto“ gimnazijos muziejaus steigėjų, aktyvus kraštotyrininkas, surinkęs ir užrašęs daug vertingos medžiagos apie krašto papročius, išnykusius kaimus.

Turtingas Rytų Lietuvos liaudies dainų lobynas yra išsaugotas Didžiasalio apylinkės Sekonių kaime gimusios **Kristinos Sekonytės-Skrebutėnienės** (1855–1945) dėka. Ją iki šiol tautosakos rinkėjai ir tyrinėtojai vadina dainų karalene.

Dynoje gimė nepriklausomos Lietuvos Vyriausybės vadovas **Augustinas Voldemaras** (1883–1942). Vaiciekave užaugo 1991 m. kovo 11 d. priimto Lietuvos Nepriklausomybės Atkūrimo Akto signataras profesorius **Česlovas Kudaba** (1934–1993).

Saugant lietuvių **Mielagėnuose** ypač aktyvūs buvo dvasininkai. Nemažai jų mokė parapijiečius lietuviškai melstis, teiktis į lietuviškas katalikų ir pasauliečių draugijas. 1912–1925 m. Mielagėnų klebonas buvo kun. **Adomas Zaremba**. Jam didelį spaudimą darė lenkai, bet jis tvirtai laikėsi lietuvių tradicijų.

1925–1939 m. Mielagėnuose klebonavęs kun. **Karolis Gumbargis** taip pat skatino lietuvių švietimą, leisti vaikus į lietuviškas mokyklas, rėmė vykstančius mokytis į lietuvių gimnaziją Vilniuje. Apie jį būrėsi šio krašto lietuviškoji bendruomenė. K. Gumbargis turėjo turtingą asmeninį biblioteką. Joje esančiomis knygomis galėjo

Vilniaus lietuvių studentų sąjunga, kurios veikloje dalyvavo Genovaitė Kisielytė, nariai 1935 m. Fotografijos neilgumas. ROM F 943/1296.

naudotis ir parapijiečiais. Tai prisidėjo prie čia gyvenusių lietuvių tautiškumo, jų humanistinės pasaulėžiūros ugdymo. Klebonas rūpinosi miestelyje veikusiu „Ryto“ bei Šv. Kazimiero draugijų veikla, rėmė caro valdžios persekiojamas lietuviškas mokyklas. Jam klebonaujant Mielagėnų parapijos namas (špitolė) buvo tapęs svarbiu šio krašto lietuvių puoselėjimo centru.

Kun. **Vincas Miškinis** rėmė lietuvių religinę, kultūrinę veiklą. Už tai persekiotas, kalintas. Jis turėjo diplomatinį gebėjimą, kurie praversdavo, kai reikėdavo lietuviams partizanams parūpinti medikamentų.

Vienas žymiausių tautinio pakilimo įkvėpėjų šiame krašte – kun. **Marjonas Savickas**, Mielagėnuose pradėjęs dirbti 1983 metais. Jis iki šiol rūpinasi ne tik dvasiniu parapijiečių gyvenimu, senelių globa, lietuvių išsaugojimu, bet daug dėmesio skiria ir miestelio tvarkai bei grožiui.

Mielagėnų parapijos klebono M. Savicko ir bendruomenės pirmininkės Valės Švarcienės iniciatyva ir rūpesčiu miestelio skvere yra įamžintas Antrojo pasaulinio karo ir pokario aukų atminimas.

Palūšėje daugelį metų aktyvus lietuvių gynėjas buvo vargoninkas **Antanas Burėnas** (1895–1974). Jis, Lenkijai okupavus Vilniaus kraštą, vadovavo miestelyje įkurtai „Ryto“ skaitykiai.

Garsi šviesuolių Aleksandro ir Marjonos Kisielių šeima iš Palūšės. Kiekvienam šios šeimos nariui įgimtas žinių troškimas ir jų skleidimas. **Pranas Kisielius**,

Palūšėje baigęs 6 klases, įsijungė į Vilniaus vadavimo sąjungos šviečiamąją veiklą. Ši sąjunga buvo įkurta 1925 metais. Ji leido žurnalą „Mūsų Lietuva“, organizavo paskaitas, kultūros vakarus, išleido daugiau negu šimtą knygų apie Vilnių ir Vilniaus kraštą. 1938 m. P. Kisielius įstojo į Lietuvos kariuomenės savanoris.

Genovaitė Kisielytė dalyvavo Stepono Batoro universiteto Vilniaus lietuvių studentų sąjungos veikloje. Šios 1926 m. rudenį įsteigtos sąjungos šūkis buvo „Tau, Tėvyne, aukojame savo jaunas jėgas“. Ji teikė studentams dvasinę bei materialinę paramą. Sąjungai priklausiusios studentės rūpinosi Vilniaus krašto moterų švietimu, lankė kaimus, skaitė paskaitas, prisidėdavo organizuojant valstybines ir religines šventes. Kitos Kisielių šeimos narys **Vincas Kisielius** nuo 1919 m. buvo nepriklausomos Lietuvos kariuomenės savanoris, nuo 1922 m. priklausė slaptam lietuvių partizanų būriui.

Palūšėje pas Kisielius gyvenusi **Birutė Verkelytė-Fedaravičienė**, būdama septynmetė, kaimo vyrams jau skatydavo „Lietuvos žinias“, dalyvaudavo jaunimo susidainavimuose ant Lošių ežero. Ji baigė Vilniaus aukštąją politinių mokslų mokyklą. Studijų metais globojo politinius kalinius. Antrojo pasaulinio karo metais gyvendama Kaune, savo šeimoje slėpė iš IX forto pabėgusius kalinius. Už nuopelnus Lietuvai Respublikos Prezidentas Algirdas Mykolas Brazauskas ją yra apdovanojęs Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordino medaliu, 100-ojo gimtadienio proga – Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordino kryžiumi už ilgametį Lietuvos valstybės Nepriklausomybės siekį ir Pietryčių Lietuvos regiono istorijos puoselėjimą.

Tekstą parengė Ignalinos krašto muziejininkė Marija Kirkiėnė, Rita Ramanaukienė, Nijolė Keraitienė, Valė Švarcienė, Mairytė Misiūnienė

Saltiniai:

1. Ramanaukienė R., Palūšė: sovietų mažo kaimelio istorija. Utena: UAB „Litenos Indra“, 2015, 248 p.
2. Keraitienė N., Keraitis S., Tverečiaus krašto mokyklos nuo lenkmečio iki mūsų dienų. Ignalina, 2013, 161 p.
3. Martinkevičius V., Vilniaus krašto lietuviškos mokyklos ir skaityklos 1919–1939 metais, Vilnius, 1990.

Palūšėlik Birutė Verkelytė-Fedaravičienė apdovanojama Lietuvos Respublikos Prezidentas Algirdas Mykolas Brazauskas. Fotografijos neilgumas. ROM F 942/1297.

Vosilov „Ryto“ mokyklos mokiniai kartu su mokytoju H. Masiūnu ir klebonu V. Miškinu, 1930 m. Fotografijos neilgumas. ROM F 933/1296.

